

איפה התנינים של נחל תנינים?

התנין האחרון ניצוד בנחל התנינים ב־1912, והוא מספק ראייה חד משמעית לקיומה של אוכלוסיית תנינים חריגה ששרצה בנחל. איך הגיעו לכאן התנינים ולאן נעלמו? בארץ ישראל, ההבדל בין אגדה למציאות לא תמיד כה ברור | **תמר הירדני**

הוא נקרא בשם 'ואדי תמאסיח' ואפילו 'קרוקודילון'. בחלקו התחתון נובעים עד היום מעיינות מלוחים בשם 'עיינות תמסח', רק כדי לוודא שכולם הבינו עד כמה המקום 'תניני'.

קשה לקבוע כמה זמן חיו התנינים הקדומים בנחל תנינים, אולם מורה הדרך והוגה האגדות הידוע זאב וילנאי מביא בכתביו עדות של צליין נוצרי בן המאה ה-12 שסיפר כי התנינים שבנחל איזמים ונוראים וכי הם שונאים את האדם יותר מכל חיה אחרת. אם הצליין לא המציא את הדברים כדי לעשות רושם על קוראיו, ואם וילנאי לא המציא את הדברים מאותה סיבה בדיוק, הרי שלפנינו הוכחה לא רעה לרצף בן מאות שנים על קיומה של משפחת הזוחלים הענקיים בארצנו הקטנטונת. ואם באגדות וילנאי עסקינן, כדאי להזכיר גם את האגדה הנפלאה המופיעה בכתביו על זוג אחים מצרים ששלטו בקיסריה ובסביבתה בתקופה לא ידועה בימי קדם. האח הצעיר מבין השניים זמם להיפטר מאחיו הגדול כדי שלא יצטרך לחלוק עמו בשלטון, ולכן מה רבה הייתה שמחתו כשגילה כי אחיו הגדול לקה בצרעת ונזקק לטבול מדי יום בנחל הסמוך כדי להקל על מצבו. הנבל הקטן אץ הביתה למצרים והביא בסתר זוג תניני יאור אימתניים אל הנחל המקומי. השניים השתקעו בארץ ישראל, פרו

למרות זאת נראה כי דבר לא מכין את המטייל הישראלי המצוי בבואו בשערי שמורת הטבע הידועה בשם 'נחל תנינים' לעובדה המצערת כי בנחל אין תנינים.

לזכותו של הנחל נספר כי אכן היו בו פעם – ואפילו לא כל כך מזמן – תנינים, וכי יש לדבר רגליים, שלא לומר שיניים חדות ומפחידות. הוכחה לכך היא העובדה שסמוך לנחל עמדה לפני כ-2,500 שנה עיר קטנה בעלת השם היווני 'קרוקודילופוליס', כלומר 'עיר התנינים'. שרידי העיר, הנקראים היום בשם 'חורבת אבו טנטור' או 'תל תנינים', נראים היטב בשטח, אם כי המחקר הארכאולוגי לא העלה עד כה בהריסותיה כל הוכחה להימצאותה של החיה החביבה בדמות שרשרת שיני תנין או ארנק קרוקודיל א־לה זארה.

אגדה מציאותית

נחל תנינים מסמן את גבולו הצפוני של השרון ושמו יצא לו כמקור מים לא אכזב ליושבי הסביבה. הנחל מתחיל אי שם ברמות מנשה, בין קיבוץ דליה לקיבוץ עין השופט, זורם בעצלתים במורדות הכרמל ונשפך בשמחה אחרי 25 קילומטרים לים התיכון, דרומית לקיבוץ מעגן מיכאל. כיום הערבים קוראים לו 'ואדי א־זרקא', כלומר 'הנחל הכחול', אבל במקורות ערביים רבים

לאן נוסעים?

שמורת נחל תנינים

שמורת טבע מטופחת לחוף הים התיכון ובה סכר קדום, אמות מים עתיקות וטחנות קמח

גישה מכביש 4, בין ג'סר א־זרקא לקיבוץ מעגן מיכאל

א'-ה' 8:00-17:00, ו' 8:00-16:00

כניסה בתשלום, 04-6265151

ח

יינו הארוכים ולמודי הסבל במזרח התיכון הרגילו אותנו כבר לכך ש'ער ירושלים' הוא סוג של חורשה דלילה, שהארז שנטע הרצל במוצא היה בכלל ברוש וש'הסכם שלום' הוא שביתת נשק זמנית שאנחנו מקבלים רק כי ביקשנו ממש יפה.

נחל תנינים סמוך
לזכרון יעקב

צילום: אודי שטיינר,
פיקיוויקי

ב־1877 נתפסה בנחל נקבת תנין ענקית שאורכה כשלושה מטרים. הציידים מצאו בנטנה 48 ביצים

על התנינים בנחל זרקא. סקרן ונלהב
הוא תיחקר את המקומיים ותיאר
בזיכרונותיו את הדברים שאמרו:

הם סיפרו לי כי עקבות רגלי זוחלים
שוכני מים נראו לעתים קרובות בחול
ובבוץ לאורך גדות הנחל, ורועים
מאבדים ראשי צאן ברעותם את
עדריהם בקרבת הזרקא, ופרשים
שחצו את הנחל בחוסר זהירות נפלו
טרף לשיני התנינים (זאב ענר, 'לטייל'
עם הסיפורים, 'עמ' 81).

פיארוטי החליט להתחקות אחר עקבות
התנינים והצליח לגייס משמר פרשים

ורבו וגם טרפו את הבכור המסכן, וכך
הפך אחיו המרושע לשליט יחיד. רבים
תולים באגדה זו את הסיבה להימצאותם
הלא מובנת מאליה של תנינים בנחל
תנינים, ואילו שמועות אחרות מספרות
כי התנינים יובאו מהגילוס דווקא על
ידי הרומאים לצורך מופעי ראווה
באמפיתאטרון של קיסריה הסמוכה.

ניסיון כושל

באמצע המאה ה-19 התגורר בארצנו
ארמטה פיארוטי, מהנדס נוצרי ממוצא
איטלקי שעבד בשירות השלטון
העות'מאני. הבחור התבקש לתכנן
מזח קטן בחיפה, ושם שמע לראשונה

ארזתם לבד?

◀ ג'סר אִזְרָקָא – 'הגשר הכחול' – הוא כפר השוכן לגדות נחל תנינים ומנציח בשמו את הגשר ההיסטורי שבנו התורכים לקראת ביקורו של קיסר גרמניה וילהלם השני. הקיסר עגן בחוף חיפה בסוף קיץ 1898 ומשם המשיך עם פמלייתו הענקית על סוסים ומרכבות לכיוון יפו. מהגשר ההיסטורי המרשים נותרו היום למרבה הצער רק שרידים דלים.

◀ ב־1922 רכש הברון רוטשילד שטח של שישה קמ"ר שבו השתרעו ביצות כבארה ממזרח לנחל תנינים. הביצות עברו ייבוש רציני בידי חלוצינו ולא נותר מהן דבר, אך לזכר הימים ההם ניתן עוד לראות פה ושם בנחל סוג של חתול ביצות גדול במופע מרהיב של קפיצה למים, חתירה מהירה ושלילית דג בתרועת ניצחון.

◀ אהוד מנור שגדל בבנימינה כתב את השיר 'נחל התנינים', לזכר הימים שבהם ירד עם חבריו לשכשך במי הנחל הסמוך. "התזכור את השמים / שטיילו על פני המים", שואל מנור את הנחל בשיר. "אך איפה הם כולם / אותם ילדי השמש? / הסירות כולן טבעו / וחבריי כולם נסעו / גשרון העץ שהתמוטט / עוד מטייל בין שתי גדותיך".

הסכר הרומי
בנחל התנינים

צילום: ד"ר אבישי טייכר,
פיקיוויקי

ולצאת בראשם, אך הלה הגיב בירידה מעל סוסו ופקודיו החרו אחריו. מלא רוגז על המרידה דרבנתי את סוסי אל המים בסומכי עליו שימצא בתבונתו מעבר נוח. ואכן, עד מהרה עלינו על הגדה מנגד בלי פגע, פרט לכך שרגליי נרטבו עד הברכיים (שם, עמ' 81-82).

מופע האומץ של פיארוטי פעל את פעולתו, הפרשים שבו אל הסוסים וחצו את הנחל, אלא שאז חיכתה לפיארוטי אכזבה לא צפויה: בירור מעמיק שערך עם יושבי הכפר ג'סר אִזְרָקָא הצמוד

תורכי שילוהו אותו בדרכו. בקיץ 1859 הוא יצא למסע, אך גילה עד מהרה שהחבר'ה לא ממש ששים להתקרב אל הנחל שורץ התנינים:

למרבה הפתעת השתהו אנשי המשמר המלווים ונראו כמי שנתקפו פחד ... [המתורגמן] הסביר לי כי אינם רוצים לחצות את הנחל בתירוץ שקרקעיתו אינה מוכרת להם, אלא שהסיבה האמיתית טמונה בפחדם מפני תנינים. כיוון שכך, עודדתי את מפקד המשמר להיות מופת לאנשיו

לנחל העלה כי ראשי צאן אכן נעלמו להם וכי עצמות כבשים התגלו פזורות על שפת הנחל, אבל תכלס אף אחד לא ראה שום תנין וגם העדויות על "עקבות זוחלים בחול" היו בעיקר פרי דמיון פורה. פיארוטי לא נשבר והחליט לרדת לנחל ולבדוק את הדברים במו עיניו. הוא שכר שני כפריים להנחות אותו לאזור שבו נטען כי התנינים חיים, אך השניים סירבו להגיע אתו ממש עד הנחל על אף הסכום הגבוה שהציע. על בקשתו למכור לו טלה קטן שישמש פיתיון הם הגיבו בזעזוע ואמרו כי הדבר האחרון שבכוונתם לעשות הוא למשוך אליהם את החיות הרעות בעזרת בונזו לתנינים. בסופו של דבר נותר פיארוטי בודד במחקרו וניצל את הזמן לחיפוש מדויקדק אחר טביעות רגליים מחשידות. טביעות לא נמצאו, אך עלה בידו לרכוש מתושבי הכפר חלקי שלד של תנין, והם טענו בתוקף שמקורם בנחל תנינים. בסיכומו של עניין, פיארוטי יצא ללא כל עדות חיה לתנין. בזיכרונותיו הוא ציין באכזבה גלויה:

נאמר לי שחודשים מספר לפני בואי לארץ ישראל הצליח אירופי אחד בחיפושיו אחרי שרידי תנינים, ומכאן הקושי למצוא עוד מהם. אותו אירופי היה מר רוטה, פרופסור בווארי, שלרוע המזל של המדע מת בסוריה ממכת שמש (שם, עמ' 83).

נצח אחרון

הלב נכמר על פיארוטי שהשקיע ימים שלמים בלי למצוא אפילו זנב תנין,

מודיעין שלום

איפה לאכול

אג'נדה

תחנת הדלק פז, מחלף קיסריה
כשר, חלבי, 053-9444000

קויאה

שוהם 13, פארק התעשיה, קיסריה
כשר, בשרי, 04-6273005

טארטין

המייסדים 6, בנימינה
כשר, חלבי, 04-6180926

עוד באזור

גני רמת הנדיב

בין זכרון יעקב לבנימינה
על כביש 652
א'-ה' 16:00-8:00, ו' 14:00-8:00
כניסה חינם, 04-6298111

גן לאומי קיסריה

סמוך לכביש החוף, ליד קיסריה
ושדות ים
א'-ה' 18:00-8:00, ו' 16:00-8:00
כניסה בתשלום, 04-6267080

תחנת הכוח אורות רבין

מרכז מבקרים, חיזיון אורקולי וסיור
ירידה מכביש החוף במחלף קיסריה
בתיאום מראש בלבד
כניסה חינם, 076-8644333

וזכה למשש את המנוחה מקרוב, זיהה את התנינה כנצר גאה לזן תניני היאור, מה שעשוי לאשש אחת משתי האגדות דלעיל – על שני האחים המצרים או על הרומאים – ואולי אפילו את שתיהן.

להיטותם של בני האדם להרוג את תניני הנחל, בין אם מפחד ובין אם לצורך מחקר, כמעט כילתה את אוכלוסיית נחל תנינים. לכן, מה רבה הייתה התדהמה כאשר ב-1912 נתקל

תייר גרמני בתנין ענק – השריד האחרון בהחלט לשושלת המקומית המפוארת.

חובב הטבע היקר הזה הרג את התנין המסכן וגרר את גופתו לירושלים כדי שהזואולוג האב ארנסט שמיץ יפחלץ אותו. חובבי הז'אנר מוזמנים לסור לקולג' שמידט השוכן מצפון לשער שכם ולראות עין בעין את התנין הנ"ל המכב עד ימינו באוסף הפוחלצים המצוי במקום.

בזאת הקיץ הקיץ על השושלת בנחל תנינים, וכל שנותר לנו הוא השם מלא ההוד של הנחל וקובץ אגדות וחצאי אמיתות. למרות שאת התנינים החליפו בעיקר לטאות, הביקור בנחל תנינים מומלץ מאוד, במיוחד לאחר שהאזור הפך לשמורת טבע מטופחת ויפהפייה. נצלו את ההזדמנות להכיר מקרוב את מערכת הסכרים והצינורות המדהימה שנבנתה באזור החל מהתקופה הרומית ועד ימינו. ■

לצד עבודתו כמהנדס העיר ירושלים בשירות השלטונות העות'מאניים היה ארמטה פיירוטי גם אחד מראשוני הארכאולוגים בארץ ישראל. פיירוטי בירושלים, אמצע המאה ה-19

שכן ארבע שנים אחר כך נקלע לאזורנו הזואולוג הבריטי הנרי בייקר טריסטרם וזכה להצלחה מסחררת בגזרת הזוחלים. בספר זיכרונותיו תיאר טריסטרם כיצד משלחת ערבים ששלח לנחל זרקא הצליחה לצוד לו תנין שאורכו למעלה משלושה מטרים וחצי. התנין ז"ל נחתך לחלקים ונשלח אל טריסטרם ששהה אז בנצרת. בספרו הוא העיד כי ראשו של התנין עדיין ברשותו.

חוסר מזול של פיירוטי הופך בולט אף יותר בעקבות עדות מהימנה מ-1877 שעל פיה נתפסה בנחל נקבת תנין ענקית שאורכה כשלושה מטרים. הציידים מצאו בבטנה 48 ביצים, ואילולא הרגו אותה יכולנו אולי לפגוש היום בנחל ת'נינים שלה. החוקר הצרפתי ויקטור גרן, שביקר אז בארץ

תמר הירדני

מורת דרך מוסמכת, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

